

הכנס המדעי ה-16
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ה

דילמות ודיאלוגים: יהודים וערבים

יו"ר: יעל גילעת

"קולנוע כדיאלוג" - מורים ערבים ויהודים חוקרים דרכים ליצירת קולנוע כדיאלוג אתי

**Filmmaking as a dialog: Arab and Jewish teachers explore ways of
using film-making as an ethical dialog**

מה קורה כאשר קולנוען מתעד אדם אחר? אישיותו של המתועד מצומצמת לכדי דמות וקשייו נחשפים ומתורגמים לקונפליקט קולנועי. האם יש דרך אתית למנוע ניצול של אדם מול המצלמה? שאלות אלה מתעוררות בעוצמה כאשר קולנוען המצויד במצלמה ומגובה על-ידי מוסדות מפקים מתעד אדם משכבת אוכלוסייה או תרבות אחרת. הן מטרידות במיוחד כאשר המפגש משקף שני נרטיבים שנמצאים בקונפליקט ו/או בדיאלוג. כיצד יחסי הכוח משתקפים בקולנוע? כיצד אנו מפרשים אחד את השני? כיצד הקונפליקט נוכח במצלמה? בלוקיישן? בשאלות? בתשובות?

מזה כעשור מפגיש פרויקט "דיאלוג דרך קולנוע" של איבנה רטנר, תלמידים יהודים וערבים. התכנית "קולנוע כדיאלוג" צמחה מתוך ההבנה שיש צורך להפגיש בין מורי התלמידים, לפתח כלים ליצירת קולנוע כדיאלוג אתי ולהכשיר אותם להנחיית קבוצות התלמידים.

ז'אן רוש ואדגר מורין העמידו את המפגש עם האדם האחר במרכז סרטם "כרוניקה של קיץ" (1961), שנעשה תוך שיתוף פעולה עמוק בין הקולנוענים למתועדים והפגיש בין הנרטיבים האישיים של המתועדים - פועל, סטודנט, מהגר מאפריקה וניצולת שואה. סרטם של רוש ומורין היה למפנה אתי בקולנוע ובמדיה התיעודית, המקביל למפנה האתי של עמנואל לוינס בפילוסופיה. שני המפנים התחוללו כתגובה לזוועות השואה ועל רקע המלחמות הקולוניאליות. בשני המקרים, האתיקה של האדם האחר, הפרטי, והאחריות האישית כלפיו, הם נקודת המוצא להפלת מחיצות הניכור בחברה ולתיקון פוליטי וחברתי.

התכנית "קולנוע כדיאלוג" מפגישה בין מורים ערבים ומורים יהודים ומבקשת לשלב בין שני מהלכים: הראשון נועד לצייד אותם בכלים ליצירת קולנוע תיעודי אתי והשני נועד להעביר אותם סדנת דיאלוג המבוססת על הגישה הנרטיבית ויוצאת מהסיפורים המשפחתיים של המשתתפים. שני הצירים ייפגשו בנקודות בהן יודגשו מאפייני הקולנוע התיעודי האתי, יחסיים בין סובייקט לאובייקט. המורים יצוידו בארגז כלים קולנועי וארגז כלים הנחייתי ושניהם יובילו אותם בבטחה להנחיית מפגשים של תלמידיהם.

המשתתפים בקבוצה יוצרים סרטי תעודה קצרים בזוגות דו-לאומיים. תהליך ההפקה נעשה תוך שותפות מלאה המאפשרת מפגש של נקודות מבט יהודית וערבית המקבלות ביטוי בסרטים. כמו ב"כרוניקה של קיץ" אנו רואים בשיתוף הנרטיבי כלי מרכזי ליצירת דיאלוג מקרב ומרפא המאפשר קבלה והכלה של האחר. בהשראת הפילוסופיה של לוינס והקולנוע של רוש ומורין אנו רואים באתיקה של היחסים האישיים אפשרות לתיקון חברתי ופוליטי. ב"קולנוע כדיאלוג" המצלמה חוצה את הקווים בין הקולנוען למתועד. הדוקומנטריסט מאבד את בעלותו הבלעדית על האפראט הקולנועי המתעד, המחיצות בין סובייקט לאובייקט נופלות כשהמתועד מציג את נקודת מבטו המצולמת על הקולנוען וחושף אותו.

זו השנה השנייה שהתכנית מתקיימת כהשתלמות מורים במכללת אורנים. בשנה הראשונה נפגשה קבוצה של שישה מורים יהודים ושישה מורים ערבים. במהלך המפגשים חיפשנו דרך עבודה נכונה והוקמו צוותי עבודה דו-לאומיים. בסוף התהליך נוצרו שלושה סרטים המציגים את הרעיונות של שותפות דיאלוגית ושתי נקודות מבט. הסרטים הוצגו בבתי ספר, בהשתלמויות, במפגשי מורים ובאירועי תרבות בנצרת ובחיפה. הקרנתם לוותה בשיחה עם יוצרי הסרטים ומנחי התכנית. בתשע"ה משתתפים בתכנית 14 מורים ערבים ויהודים, העבודה בה מבוססת על מסקנות השנה הקודמת, והיא מדויקת וממוקדת יותר.

מילות מפתח: ניסוי קולנועי דיאלוגי אתי רב-תרבותי

מתיאוריה למעשה: דילמות בתהליך יישום היוזמה החינוכית "פיתוח וטיפוח מודעות בגיל הרך לקיומו של 'האחר-הערבי' וקיומו של 'האחר-היהודי' באמצעות האמנויות"

From theory to practice: Dilemmas in the implementation process of the educational initiative Development and Nurturing Awareness of the Existence of the Arab "Other" and the Existence of the Jewish "Other" through Arts at the Preschool Level

בהרצאה יוצג תהליך יישום היוזמה החינוכית "פיתוח וטיפוח מודעות בגיל הרך לקיומו של 'האחר-הערבי' וקיומו של 'האחר-היהודי' באמצעות האמנויות". זוהי יחידת לימוד לגן הילדים אשר פותחה מתוך עבודת הגמר שכתבתי במסגרת לימודי לתואר M.Ed. במכללת אורנים בהנחיית פרופ' משה יצחקי.

מטרתה של יחידת הלימוד היא להקנות לילדים כלים ראשוניים שיאפשרו להם תפיסה שונה של 'האחר' שלא מתוך סטריאוטיפים שגורים הקיימים בחברה. היחידה חושפת את ילדי הגן למאפיינים ולהיבטים אידיאולוגיים של קבוצה תרבותית אחרת במציאות החברתית בה הם גדלים, זאת דרך אמנויות ובאמצעות מפגשים בין-תרבותיים בין ילדים יהודים לבין ילדים ערבים.

הקרן לעידוד יוזמות חינוכיות הכירה ביוזמה והעניקה מענק ליישומה בגן הילדים אותו אני מנהלת. הזכות שניתנה לי על-ידי הקרן ליישם את שאיפותי החינוכיות עוררה בי לבטים רבים. הדילמה העיקרית אשר עמדה בפניי הייתה מה תהיה תגובת ההורים של ילדי הגן ליוזמה החינוכית שלי והאם ישתפו פעולה.

בהרצאה אפרט את הפעולות ואת המהלכים שנעשו לקראת המפגש שנועד לחשיפת ההורים ליוזמה החינוכית ואת תגובותיהם בעקבות החשיפה. בנוסף, אתאר את תהליך חשיפת ההורים הבדואים ליוזמה.

היוזמה יושמה במשך שלוש שנים בשיתוף עם שתיהן זובידא - מנהלת גן יסמין בבסמת טבעון והדס פלאח - מנהלת גן הופ ברומת אל-הייב. החל מהשנה השנייה היוזמה הורחבה ועסקה בפיתוח מודעות בגיל הרך ל'אחר-הערבי' ול'אחר-היהודי'.

כחלק מהיוזמה, לאורך כל שנת הלימודים נערכו פעילויות לימודיות וחברתיות במטרה לחשוף את הילדים לנרטיב של קבוצה תרבותית שונה. בכל אחד מהגנים הוקם מרכז תרבות בו הילדים שיחקו עם סמלים המשתייכים לתרבות אחרת. בנוסף, אחת לחודש התקיימו מפגשים בין-תרבותיים בין הגן שבו אני עובדת לבין גן בדואי.

בהרצאה אעמוד על הלמידה המשמעותית שהתרחשה בקרב הלומדים הצעירים תוך הדגמת התובנות של הילדים. כמו כן יובאו תגובותיהם של הורים משני המגזרים, ואציין את השפעת היוזמה על גישותיהם ועל תפיסותיהם של הורי הגן. לסיכום אתאר קשיים נוספים עימם התמודדתי בתהליך יישום היוזמה, לצד ההצלחה לה זכתה התכנית בקרב הקהילה היהודית והקהילה הערבית ומצד האקדמיה בארץ ובעולם. אדגיש את מסקנותיי כמנהלת מוסד חינוכי מתהליך הובלת פרויקט חדש בגן.

מילות מפתח: יוזמה חינוכית, רב-תרבותיות, מפגש בין-תרבותי, דו קיום יהודי-ערבי, אחר

**תפיסתם של סטודנטים דוברי ערבית לגבי השפעת השימוש בעברית
בהשכלה גבוהה על זהותם**

**Arabic-speaking students' perception of their use of Hebrew in higher
education and its impact on their ethnic identity**

המיעוט דובר הערבית בישראל משתמש לפחות בשלוש שפות בבית הספר: ערבית כתובה ודבורה, עברית ואנגלית. עם סיום הלימודים בבית הספר התיכון, חלק מן התלמידים מצטרפים לשוק העבודה, ואחרים ממשיכים ללימודים גבוהים.

מטרת המחקר היא לבחון האם דוברי עברית כשפה שנייה (שפת אמם ערבית) תופסים את יכולתם לתפקד בחברה דוברת עברית כמשביעת רצון. שפת הלימודים ברוב המוסדות להשכלה גבוהה בישראל היא עברית. אף כי ישנם מספר מוסדות בהם הלימודים מתקיימים בערבית, רבים מן הסטודנטים דוברי הערבית בוחרים ללמוד במוסדות דוברי עברית. בעקבות כך, הלימודים והשהייה במוסד דובר עברית מעלים סוגיות שונות בקרב האוכלוסייה הנדונה, כגון יכולת לשונית, בחירת שפה, מדיניות לשונית, והקשר בין שפה לזהות. קשר זה נחקר בהקשרים רבים ברחבי העולם.

בעבודה הנוכחית נחקרו סוגיות אלה מנקודת מבטם של סטודנטים דוברי ערבית במוסדות דוברי עברית בישראל. שאלות המחקר הן: (1) האם דוברי ערבית סבורים שלימודי העברית בבית הספר מכינים אותם כיאות לתפקוד מלא בסביבה בה העברית שולטת; ו-(2) האם השימוש המרובה בעברית משפיע על זהותם של דוברי הערבית.

מערך המחקר כולל מתודולוגיה משולבת: כמותית (97 שאלונים שהופצו באופן אלקטרוני) ואיכותנית (12 ראיונות עומק). שיטת מחקר זו נבחרה כדי לספק ניתוח מעמיק יותר ממה שניתן להשיג במחקר כמותי בלבד.

הממצאים מצביעים על מגמות דומות בקרב הנחקרים לגבי המוכנות הלשונית שלהם: הם אינם רואים את לימודי העברית בתיכון כמספקים בסיס איתן לקראת לימודים גבוהים בשפה העברית. תמונה מורכבת יותר עולה מניתוח הנתונים כאשר מדובר בגישתם של הנחקרים כלפי שפה, חברה וזהות.

תוצאות המחקר עשויות להוסיף לגוף הידע הקיים בנושא אוכלוסיות מיעוט ושילובם בחברה, ובתהליכים רגשיים-חברתיים הקשורים לשימוש בשפת הרוב לצד שפת המיעוט.

מילות מפתח: שפה וזהות, עברית כשפה שנייה, רב-לשוניות, רכישת שפות

